

RANY (53) ai

a jasne (w tym 2 r. błędne znakowanie).

[comp rańszy.]

sg m N rany, [rańszy] (12). ◇ G ranégo (4); -égo (2), -(e)go (2). ◇ [D ranému.] ◇ A rany, [rańszy] (1). ◇ I ranym (1). ◇ f N ranã (5), ran(a) (1). ◇ G ranéj (1). ◇ A ranã (1). ◇ I ranã (1). ◇ n N ran(e) (6). ◇ G ranégo (2). ◇ A ran(e) (3). ◇ I ranym (1). ◇ L ran(e)m (1) *BibRadz*, ranym (1) *KochTr.* ◇ pl N subst rané (10); -é (4), -(e) (6). ◇ G ranych (1). ◇ A subst ran(e) (1). ◇ [L ranych.]

Sł stp, Cn notuje, Linde także XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. *Poranny, odnoszący się do wczesnej pory dnia; matutinus PolAnt, Mącz, Cn; antelucanus Mącz (25) :*

a. *O czasie (1) : Przeto gdy napierwffe przypuśczenie do owiec bywãło/ kładł Iakob rozgi do koryth w wodę przed oczy Baránow y owiec áby zápátrzáiac fie ná nie poczynãły. Ale kiedy pozne przypuśczenie bywãło y poczęcie pollednie/ nie kładł ich. I ftały fie wftykie ktore były pozne Lábánowe: á kthore ránego czãłu Iákobowe. Leop Gen 30/42.*

b. *O wydarzeniach i zjawiskach: dziejący się, pojawiający się rano (23) : BibRadz Ier 3/3; Matutinus, Rány/ Ná świtaniu. Mącz 212a, 320a; Vilyzawfzy brát krolewki ráne trábieńie przed domem zlékl fie/ á wftawfzy oblekl fie w czarne odzienie HistRzym 93v; Kv fłużbie twoiéy/ boże móy obrońcã/ Wftaię ránego nie czekáiac fłońcã KochPs 89, 93; Pátrzay/ iako twarz białã [Katarzyny] zdoibi wftyd rumiány. Tákiéy bárwy więc niebo bywa/ gdy świt rány Złote Słóńce vprzedza KochEpit A2v; KochProp 14; ZawJeft 31.*

Wyrażenia: [»rane modlitwy«: A po modlitwach ranych/ napominanie czynione bywa ku Sacramentowi UstKościel 143, 143.]

»rane wsta(wa)nie« (5): Mącz 198c; Prot B4v; Mądry ferce fwoie podãł ná ráné wftawanie do P. Bogã SkarKazSej 663a; KlonWor 72. Cf »o ranem wstaniu«.

»o ranem wstaniu« (1): A ftało fie o ránem wftaniu [vigilia matutina]/ iż Pan w fłupie ogniewem y obłokowem/ weyrzał ná woyfko Egipcyanow/ á zãtrwożył nim. BibRadz Ex 14/24.

»rana zorza (rane zorze a. rane zorza)« [szyk 4:1] (5): Królu/ y Boże prawdziwy. Ledwie z głębokiego morzá Vkaże fye rana zorzá/ A ia iuz wołam do ciebie KochPs 7; KochPhaen 3; KochPieś 56; Kiedy fie ráné zápaláią zorzá/ A dzień z wielkiego wyftępuie morzá. Przyzedłem ná brzeg/ kędy Wiłá bieży KochFrag 24; SzarzRyt A2; [ZbylDroga D2].

Zestawienie: »gwiazda rana« (1): Wzbudziłz [Panie] dufze ciãło z fpánia/ iuzci wfchodzi gwiazdá rana/ k czuyności vpomina. ArtKanc T4v.

Szeregi: [»pozny i rany«: Thedy fpufczę ná wãlzę ziemię defzcz czãłu fwego/ Rány y Pozny [pluviam ... temporaneam et serotinam] BibRadz Deut 11/14 (Linde).]

»(i) rany i wieczorny« (2): WróbŻołt V; Otoż ia też budowãc mam dom Iehowy Bogã mego ábych mu iy poświęcił/ [...] y dla wftawicznego pokładania chlebã/ y dla ofiãr całopalonych ranych y wieczornych [vespere et mane] BudBib 2.Par 2/4.

a. *Jedzony rano (1) : CO to zá fãlatã rana Rózyńkami poſypãna? Chmiél/ iefli dobrze fmakuię: Przetoćiem go w głowie czuię. KochFr 11.*

c. O człowieku: wstający rano (1) : Matutinus homo, Rány człowiek który ząwždy ráno wftawa. *Mącz* 212a.

2. Wczesny, przedwczesny; praecox *Murm, BartBydġ, Mącz, Cn; praematurus* *Mącz, Calep, Cn; maturus, praecoquis, praeproperus* *Mącz, Cn* (28) : Praematurus, Názbyt rány. *Mącz* 211c, 65a.

a. Pojawiający się, dziejący się prędzej niż się to zwykle dzieje (19) :

α. [O czasie:

Wyrażenie: »czas rany«: A co nam TM pisał zdanie swe około miejsca na popis słuźebnym polskim, tedy się nam też dobrze podoba Bielsko. Ale czas musi być dobrze rańszy [...]; acz pan krakowski chciał koniecznie czas ránszy mieć *ListyZygmAug 1556/331, 1556/331.*]

β. O wydarzeniach i zjawiskach (5) : Vprzediły [!] czuciem ranym oczi moie/ To iest ranom wftawał na to rozmyflanie, y załmućilem fie ażem zamilkł. *WróbŻółt* 76/5; Matura hyems, Rána źymá. Cui opponitur, twárda/ *Pozna. Mącz* 160c; Ná źimę/ práwie przed zámárznieniem/ wśiac potrofze łzczebrzuchow/ dla ránego pożytku *GostGosp* 66.

Wyrażenie: »rana śmierć (2): [Mówi matka do Jana Kochanowskiego:] ani fye fráfuy/ że tak rana Twoiéy ze włzech namilźéy dźiówce śmierć zełána. *KochTr* 21; Látá náłże niepewné: lepiéy fie nie rodźić/ Albo fie w niewinności ná rana śmierć zdobyć. *GostCast* 52.

γ. O umysłowości człowieka: wcześnie dojrzały (3) :

Wyrażenia: [»przed ląty rany«: A co raz fie zápátrza Látyn ná Iulégo/ Przed ląty tak ránemu dowćipowi iego. *VegKmita* 15.]

»rany rozum, dowcip« (2:1): Praecox ingenium. Przedczáłny/ Rany rozum. *Mącz* 65a, 326b; WZgárdźilás mną dźiedziczko moia wćielźona/ Zdálác fye oycá twégo bárziefy włzczupłona Oyczyzná/ niźlibyś ty przełtác ná niéy miálá. To prawdá/ że by byłá nigdy nie zrownálá Z ráním rozumem twoim/ z piéknemi przymioty/ Z ktorých fye iuź znáczyły twoie przyłźlé cnoty. *KochTr* 5; [*VegKmita* 15].

Szereg: »rany i prędki« (1): Praepropera ac festina ingenia, Názbyt ráne y prędkie dowcipy. *Mącz* 326b.

δ. O roślinach i owocach (10) :

αα. Wcześnie, szybko dojrzewający (9) : Praecocia et praecociae, uvae, est genus vini, rane vyno *BartBydġ* 121, 121; *Murm* 108; Praecox fructus, Rány owoc. *Mącz* 65a; Praeciae uvae, Ráne yągody/ richlo wzrźáłe. *Mącz* 320a, 65a, 317b; Praematurus – wczas oizrzały rani. *Calep* 835a, 846a.

ββ. Wcześnie siany (1) : Ozimina nie ranego łiania/ lepźza tego roku będzie niźli rana. *LudWieś* A4v.

ε. O istotach żywych: wcześnie urodzony (1) : Iafkołki dwoie do roku iaycza miewaią/ ale pirwźe iź barzo rane bywaią/ częłtho fie od zimna pľuią. *FalZioł* IV 24b.

[*Szereg:* »rańszy a niedostały«: Ale to przekłádanie plałtrow w ten czas ma być gdy iuź młode pľczóły łą żywe [...]. Bowiem gdyby ráńfze á niedołtałe chciał przeładźić tedy poginą *Cresc* 1571 605.]

b. Dziejący się, pojawiający się w początkowej części jakiegoś okresu (7) :

α. *Dotyczący dzieciństwa lub młodości (5)* : Columellares dentes, Okráyki v koni które w czwartym roku poczináją pufzczác zrzucywízi ráne álbo ronione zęby. *Mącz* 60c.

Wyrażenie: »rane lato (lata)« [szyk 1:1] (2): Tákli moiá Orfzulá iefzcze żyć ná świecie Nieumiawízy/ musiáá w ránym vmrzéc lećie *KochTr* 4; *ZawJeft* 45.

αα. *Właściwy osobom niedojrzałym (2)* : Praematurum iudicium, Ráne baczenie/ to yeft niemądre/ głupie/ ízalone. *Mącz* 211d; owom [tj. *pisanie pieśni dla dzieci*] ominął/ iáko w dordzáłości Dowćipu coś ránégo *KochTr* 4.

β. *Dotyczący początku nocy (2)* : W tymże czásie Procion na morze vchodzi. Ale wynika Lábęc/ y iáfna Orlicá/ Y Strzałá/ y Ołtarzá ránégo ítolicá. *KochPhaen* 23.

Szereg: »tak rany jako pozny« (1): Té [tj. *gwiazdy Plejad*] ácz drobné y ciemnέ/ áwízákze ták ráné Iáko poznέ/ nie mogą być przepámiętáné *KochPhaen* 10.

Cf 2. **RANNY**, [**RANOCZUJNY**], [**RANOSIEJNY**]

ECB